

»Et Glimt fra Paradisets Kyst«

Iagttagelser vedrørende Ingemanns skoletid 1800-1806

Af K. E. Bugge

B. S. Ingemanns skoletid i Slagelse Latinskole har kun i ringe grad tiltrukket sig forskningens opmærksomhed. Behandlinger af denne periode i digterens liv har i det væsentlige refereret og citeret beskrivelserne i Ingemanns »Levnetsbog« fra 1862 suppleret med de kortfattede oplysninger i hans »Tilbageblik paa mit Liv og min Forfattervirksomhed fra 1811-1837« fra 1863. Kun i begrænset omfang har man inddraget oplysninger fra samtidige kilder.

At forskningen ikke har viet Ingemanns skoletid større interesse er egentlig ejendommeligt, når man tænker på de omfattende studier, der foreligger f.eks. vedrørende N. F. S. Grundtvigs tidlige år. Uanset hvorledes en digter selv bedømmer sin skoletid, er det for forskningen vigtigt at få klarlagt så mange enkeltheder som muligt vedrørende disse »formative years«. Men hvorfor har man så ikke interesseret sig synderligt for Ingemanns skoletid? Kan det skyldes, at H. Schwanenflügel i sin fyldige biografi fra 1886¹ har givet en konsekvent negativ skildring af skolen og således har grundlagt den opfattelse: At Ingemanns skoletid ikke er værd at beskæftige sig med? Muligvis. I det følgende skal søgelyset rettes mod en begrænset, men ganske vigtig del af den undervisning, Ingemann blev »udsat for« – for nu at bruge et moderne udtryk – nemlig skolens religionsundervisning. Vi får så se, om en sådan begrænset undersøgelse kan bidrage til at nuancere billedet af Ingemanns skoletid, og om der fra de impulser, han den gang modtog, lader sig knytte en forbindelse til hans senere religiøse digtning.

Ingemanns skoletid i Slagelse strakte sig fra optagelsesprøven den 12. oktober 1800 til dimissionen i efteråret 1806. Om hans religionsfaglige kundskaber ved optagelsesprøven hedder det i discipelprotokollen: »har lært Lærebogen i Relig.«.² Dette må forstås således, at Ingemann ikke blot har læst den autoriserede lærebog, N. E. Balles »Lærebog i den Evangelisk-christelige Religion« (1791), men har lært den udenad – i hvert fald i et vist omfang. Endvidere anføres nogle linier længere nede i protokollen ganske kort: »Birchs Bib., Fortæll.« Hermed hentydes til H. I. Birch: »Den Bibelske Historie i et kort Udtog for Børn især paa Landet, som have ringe Evne og liden Skolegang« (1788, 6. opl. 1793). – Om begge lærebøger gælder, at de er udtryk for den moderate oplysningsteologi, der efter alt at dømme også har præget barndomshjemmet i Torkildstrup.

De lærebøger, der under Ingemanns skoletid i Slagelse kan tænkes at have haft indflydelse på udviklingen af hans religiøse tænkning, lader sig inndele i tre grupper:

For det første må man være opmærksom på, at også andre lærebøger end de specifikt religions-faglige kan have haft betydning i kraft af deres moralsk-religiøse islæt.

For det andet var i datiden skolens religionsundervisning snævert koordineret med kirkens. Derfor bliver den ved konfirmationsforberedelsen anvendte lærebog interessant i nærværende sammenhæng.

For det tredje er naturligvis de i skolens religionsundervisning benyttede lærebøger vigtige.

I sin *Levnetsbog*³ har Ingemann udtalt sig meget udførligt om den påvirkning, han i sine sidste skoleår modtog fra de *klassiske, græsk-romerske forfattere*, hvis skrifter indgik i undervisningens sproglige pensum. Han fortæller, hvorledes han i sin »Vestelommebog« indskrev excerpter af oldtidsforfatternes filosofiske og moralske sentenser. Ingemann fastslår, at han således tilegnede sig et især af stoicismen præget livssyn. Endelig gør han opmærksom på en vis kontinuitet i den beskrevne åndelige udvikling. Det faldt ham ikke ind at betragte de klassiske forfattere som hedninger. Også de talte om en almægtig Gud, der kræver dyd, og som har menneskers skæbne i sin hånd. »De classiske Lærdomme syntes ham saaledes fuldkomment at svare til, hvad der fremhævedes af christelig Sandhed ...« (s. 209). Selv om disse refleksioner stammer fra en langt senere tid, indeholder de rimeligvis et moment af sandhed. Det er ikke usandsynligt, at han har oplevet udviklingen som en uddybning af en kristen trosholdning. Under alle omstændigheder viser udtalelserne hen til en i *Levnetsbogen* ikke nærmere defineret størrelse: »hvad der fremhævedes af christelig Sandhed«. For at få rede på, hvad Ingemann med denne vending sigter til, er det nødvendigt at se nærmere på skoletidens religionslærebøger, hvori det netop »fremhævedes«, hvad sand kristendom er.

Ingemanns *confirmation* fandt sted første søndag efter påske 1804 i Skt. Mikkel's Kirke.⁴ *Levnetsbogen* nævner ikke navnet på den præst, der forestod konfirmandundervisningen. I den periode, konfirmandforberedelsen fandt sted, var der vakance i sognepræsteembedet ved Skt. Mikkel's Kirke. Det er formentlig på denne baggrund, at Rønning⁵ formoder, at det var nabopræsten ved Skt. Peders Kirke, Hans Bastholm, der varetog undervisningen. Det er imidlertid mere sandsynligt, at det var sognekapellanen ved Skt. Mikkel's Kirke, Rasmus Kierulff, der læste med konfirmanderne. Dels havde Bastholm i forvejen sit eget hold, dels var Kierulff kendt for at være særlig »skikket« til undervisning.⁶

Hele to gange fastslår Ingemann, at den lærebog, der anvendtes ved konfirmandforberedelsen, var »Campes Ledetraad«, dvs. J. H. Campe: »Ledetraad ved den christelige Religions-Underviisning for den mere cultiverede Ungdom« (dansk overs. 1800). Blandt de tyske filantropister, hvis værker i disse år i stort antal oversattes til dansk, indtager Campe et mere markant rationalistisk standpunkt end de fleste.⁷ I Ingemanns selvbiografi karakteriseredes den undervisning, der fandt sted på grundlag af Campes »Ledetraad«, da også som klart rationalistisk. Ikke desto mindre bemærker han positivt, at konfirmanderne modtog »et alvorligt, moralsk Indtryk« af kristendommen (s. 209). Negativt fastslås, at barndommens »Gudfadertro« som følge af undervisningen »indsnærpedes meer og meer til en kold Forsynslære« (ib.). Denne afbalancerede vurdering af den benyttede lærebog er værd at bemærke.

Hermed er vi nået frem til den tredje kategori af lærebøger, nemlig de bøger, der anvendtes i *latinskolens religionsundervisning*. Herom hedder det i Ingemanns *Levnetsbog*:

»Balles Lærebog skulde uden nogen Forklaring læres udenad inden Confirmationen, hvorpaa den hos Præsten blev ombyttet med Campes rationalistiske Ledetraad. Til Optagelse i Mesterlektionen fordredes en lille udenadlært, saakaldt Theologi.« (s. 179).

Om konfirmandforberedelsen, der som nævnt var snævert koordineret med skolens religionsundervisning, skriver Ingemann i en senere sammenhæng:

»Balles Lærebog var (som før bemærket) tankeløst lært paa Remse og lagt hen; man holdt sig til Campes Ledetraad og en lille saakaldt Theologi i samme Retning«. (s. 208).

- Sammenholder man de to udtalelser, kan man fastslå,
- at Balles lærebog var grundbogen, der lærtes udenad,
 - at denne lærebog i præstens undervisning erstattedes af J. H. Campes »Ledetraad« (jf. ovf.), der suppleredes med »en lille saakaldt Theologi«, og
 - at denne »lille Theologi« i øvrigt forudsattes lært ved optagelse i Mesterlectionen.

Såvidt selvbiografiens oplysninger, der giver anledning til to overvejelser: Først identificeringen af de nævnte lærebøger, og dernæst spørgsmålet om, hvilke bøger, der anvendtes i Mesterlectionen ud over den »Theologi«, der forudsattes lært ved optagelsen. Før vi går ind på disse spørgsmål, vil det dog være på sin plads at se på de gældende bestemmelser.

Latinskolens religionsundervisning byggede i årene 1800-06 fortsat på den såkaldte Guldberg'ske »Forordning angaaende Skole-Væsenets Forbedring ved de publice Latinske Skoler« af 11. maj 1775.⁸ Ifølge denne forordning var grundlaget for religionsundervisningen de to store værker af Ove Høegh-Guldberg, »Den naturlige Theologie« (1765) og »Den aabenbarede Theologie« (1773). Disse bøgernes umådelige omfang (272 + 529 = 799 sider!) nødvendiggjorde, at man benyttede et kompendium, i datidens sprog et »Udtog«. På den baggrund autoriseredes ved reskript af 29. marts 1780 en mindre lærebog af B. G. Sporon: »Den christelige Religions Hovedlærdomme. Til Skolernes Brug i Danmark og Norge« (1780). Man må altså forestille sig, at undervisningen i praksis har formet sig således, at Mesterlections disciple benyttede dels det allerede – helt eller delvis – lærte kompendium, dels at denne lærdom suppleredes med passende uddrag af Høegh-Guldbergs værker. Det vides, at man i årene omkring 1800 f.eks. i Århus, organiserede religionsundervisningen netop på denne måde. Ved optagelsen i Århus Katedralskole måtte N. F. S. Grundtvig i 1798 anskaffe både »Guldbergs Theologie« og et kompendium benævnt »Galthens Theologie«.⁹ Programmet var altså: Guldberg plus kompendium. Af Grundtvigs oplysning fremgår endvidere, at også andre kompendier end Sporons var i brug. Såvidt de gældende bestemmelser.

De to første lærebøger, Ingemann omtaler i sin Levnetsbog, lader sig med lethed identificere. Derimod er det ikke uden videre klart, hvilken lærebog det er, som betegnes »en lille saakaldt Theologi«. Mærkeligt nok synes ingen at have gjort sig nogen ulejlighed med at opklare dette spørgsmål. Den lærebog, Ingemann hentyder til, er imidlertid efter al sandsynlighed det før nævnte kompendium ved Mathias Galthen: »Catechetisk Udtog af S. T. Geheimeraad Ove Høegh Guldbergs aabenbarede Theologie« (1784, 2. opl. 1793). Galthens »Udtog« er efter sin titel og sit indhold fast forankret i Guldbergs værker, som de gældende bestemmelser henviste til. Desuden er her – hvad der ikke var tilfældet med Sporons bog – ordet »Theologie« fremhævet med meget store typer på titelbladet. Det var derfor nærliggende at omtale denne bog som en »Theologie«, hvad jo også Grundtvig gjorde. Endelig er bogen en handy lille sag i lommeformat. Kort sagt, med Ingemanns ord, en lille theologi.

Det næste spørgsmål bliver, hvorledes man i Slagelse Latinskole i årene 1800-1806 har suppleret Galthens kompendium. En udtalelse af Ingemanns religionslærer, den senere professor Jens Møller, giver os i denne henseende en værdifuld oplysning. I de år, da

*Titelblad til Matthias Galthens lærebog (1784).
Det kgl. Bibliotek.*

Ingemann var discipel i Mesterlectionen, stod den lærde skole over for en gennemgribende reform, der afsluttedes med Forordningen fra 1809. I denne reformsammenhæng udsendte Kommissionen for Universitetet og de lærde Skoler under Danske Kancelli d. 22. marts 1805 en »PLACAT, hvorved Forordningen af 11 Maj 1775, angaaende Skolevæsenet i Danmark og Norge i nogle Dele forandres og nærmere bestemmes.« I denne trykte rundskrivelse opfordredes rektorerne til at udtale sig om, hvilke lærebøger de kunne ønske at benytte. Endvidere skulle rektorerne indhente de øvrige læreres udtalelser desangående. I den anledning udfærdigede adjunkt Jens Møller en erklæring dateret 12. maj 1805, hvori det om lærebøgerne i religion hedder:

»I Religionen maa Biskop Balles Lærebog vel for Eftertiden, som hidindtil følges i de 3 første Classer, men i øverste Lectie ville de hidtil brugte tvende Guldbergske Theologier neppe længer være tilstrækkelige, da de, skjønt i det hele altfor vidtløftige dog forbigeaa meget især historisk, som er aldeles nødvendigt for Candidaten til at besvare de anordnede academiske Qvæstioner.«¹⁰

At Jens Møller derpå henviser til et fornylig oversat værk af A. H. Niemeyer som et ønskeligt alternativ er interessant. I nærværende sammenhæng er hans bemærkning om den faktiske undervisning, om de »hidtil brugte« lærebøger, dog vigtigere. Man kan heraf slutte, at Jens Møller har suppleret det forudsatte kompendium med uddrag af de »tvende Guldbergske Theologier«. Om Bernhard Severin har haft Guldbergs »Theologier i hånden, vides ikke, men det er dog lidet sandsynligt. Havde det være tilfældet, ville han næppe have undladt at komme med nogle bemærkninger om disse bøgernes enorme omfang og »vidtløftige« indhold.

På dette punkt må vi afslutte undersøgelsen af hvilke religionslærebøger, der anvendtes i Ingemanns skoletid 1800-1806. I det følgende skal opmærksomheden rettes mod de mere generelle spørgsmål om vurderingen af denne periode og dens betydning.

I den romantiske digters senere tilbageblik fremstår skoletiden i Slagelse i langt overvejende grad som en gold og åndløs periode i hans liv. Senere Ingemann-biografier har fulgt ham i denne negative helhedsvurdering. Imidlertid bør man ikke overse de positive oplysninger, der også fremgår af kilderne. Levnetsbogen bruger ikke så få sider på at skildre de morsomme episoder, der ind imellem oplevede skolegangen. Endvidere blev Bernhard Severin i økonomisk henseende godt behandlet. Af skolens regnskaber fremgår, at han jævnligt fik tildelt stipendier. Heller ikke religionsundervisningen beskrives udelukkende negativt. Den afbalancerede vurdering af konfirmationsforberedelsen er allerede nævnt. Endvidere bemærkes, at Ingemanns religionslærer i Mesterlectionen omtales særdeles positivt som »den duelige og elskværdige Jens Møller« (Tilbageblik etc. s. 7). Fremdeles véd man, at han i faget religion faktisk lærte noget. Dette fremgår af en vistnok ikke hidtil benyttet kilde, nemlig N. E. Balles egenhændige beretning om en visitats ved Slagelse lærde Skole den 25. maj 1802. Balle beretter, at mens Mesterlectionen arbejdede med en prøvestil, overhørte han »4 Lectiens 2de og 3^{die} Lectiens 8 Disciple«. Om denne overhøring hedder det:

»De bleve prøvede i Græsk, Latin, Historie, Geographie, Religion. Bræstrup i 4de Lectie, og Disciplene Scheel, Grüner, Ingemann, Petersen i 3^{die} Lectie, svarende til Fornøjelse.«¹¹

Endelig skal opmærksomheden henledes på en relativt sen udtalelse. I 1859 forærede Ingemann den nyoprettede realskole i Slagelse sine samlede skrifter. I ledsagebrevet omtaler han skoleårene i Slagelse som sin »lykkelige Ungdomstid« i »den gamle kjære Stad«.¹²

I lyset af denne række af positive oplysninger må det være berettiget at rejse spørgsmålet, om der fra den undervisning, Ingemann modtog i Slagelse latinskole, medbragtes nogle idéer, der fik varig betydning for ham. I betragtning af oplevelsens centrale rolle i Ingemanns senere religiøse digtning¹³ ville det være særlig interessant, om disse idéer på en eller anden måde kunne siges at være fantasi-skabende. Det viser sig, at de religionslærebøger, som Ingemann undervistes efter i Slagelse, selv om de generelt afspejler en af oplysningstidens præget tankegang, alligevel indeholdt et sådant del-element, der netop fremmer fantasi-udvikling og livsoplevelse.

Enhver, der har sunget Ingemanns morgen- og aftensange og hans salmer, vil vide, at i disse spiller forestillingen om *engle* en meget betydelig rolle. I den kristne tradition har denne forestilling sin rod i Gamle og Nye Testamente. Op gennem århundrederne har teologiske dogmatikere derefter søgt at systematisere de bibelske udsagn. På dette grundlag indgik en elementær englelære også i skolernes religionslærebøger. Oplysningstidens teologer, der gennemgående anså denne lære for at være udtryk for fordummende overtro, reducerer omtalen af engle i overensstemmelse med denne vurdering. I sin religiøse lyrik retablerer Ingemann den således reducerede englelære og udbygger den på en måde, der går langt ud over, hvad nogen dogmatiker kunne forestille sig. Med sin digteriske fantasi skaber han en hel hær af engleskikkelser med hver deres særlige funktioner. »Lysets Engel« har til opgave at sprede glansen fra Guds himmel ud over jorden. »Nattens Engel« våger over den slumrende skabning. I mulm er englens kærlighedsvinge bredt ud, og menneskene skjuler sig under dens skygge. Børnene har hver deres personlige skytsengel, der især hjælper fattige og ringe. »Danmarks Engel« beskytter fædrelandet som sådant. »Fredens Engel« skaber ro og fortrøstning i det anfægtede hjerte. Og så fremdeles. I sandhed en forunderlig og mangfoldig åndelig verden! I det følgende skal vi se nærmere på de ansatser til englelære, der forefandtes i skoletidens religionslærebøger.

I *Balles lærebog* omtales englene i andet kapitels andet hovedafsnit, der omhandler læren om skabelsen. Der gøres rede for Guds skabelse af himlen og jorden og derpå af mennesket. Og Balle fortsætter:

»Gud haver, foruden Mennesket, ogsaa skabt andre fornuftige Væsener, som ere af en høiere Natur, og kaldes Engle. Disse ere Aander, og have altsaa Forstand og frie Villie, men kunne ikke sees af jordiske Mennesker, uden Guds besynderlige (dvs. ekstraordinære) Foranstaltning, fordi de ikke have noget jordisk Legeme.« (s. 19).

Afsluttende udvikles forskellen mellem onde og gode engle. Såvidt Balle. Englelæren er her holdt i en koncentreret, knap form, der ligger langt fra Ingemanns fantasirige beskrivelse af englenes mangfoldige herskare. Imidlertid skal man ikke overse, at englelæren hos Balle får en klar skabelsesteologisk begrundelse, et synspunkt, som Ingemann meget vel kan tænkes at have tilegnet sig.

Campes »Ledetraad« er, som nævnt, den af de tre lærebøger, der er stærkest præget af oplysningstidens rationalisme. Hans omtale af engle er derfor – ikke overraskende – reduceret til et minimum. Det sted, hvor han nævner englene, hedder det blot, at de vil gøre menneskene selskab i himlen (s. 125). – Det interessante er imidlertid, at Campe bredt har udfoldet et andet teologisk perspektiv, som i denne sammenhæng er værd at bemærke, nemlig forsynslæren. Netop på baggrund af oplysningstidens antiskekulative grundtendens gør man meget ud af den del af Guds virksomhed, der direkte vedrører menneskers liv på

jorden. Derfor får forsynstanken en central placering. Hos Campe hedder det herom i afsnittet om forsynet:

Gud er »vor høieste Overherre, Fader og Velgiører, i hvis Haand vi staae, og af hvilke vi have alt« (s. 68). »Gud styrer alle Ting ... Vi see det ligesom med vore Øine, at en usynlig høiere Bestyrelse vaager over alle store og smaa Begivenheder i Verden, hvori vor Skiebne er indflettet.« (s. 70). »Guds faderlige Forsörg strækker sig til alle hans Skabninger, da han har skabt alle i den Hensigt, at det skulde gaae dem vel. Han sørger ikke heller blot for det Hele i Almindelighed, saaledes som en svag menneskelig Regent, men for enhver enkelt Skabning, endog for den mindste og ringeste i Særdeleshed« (s. 73).

Både den grundlæggende tankegang og enkelte formuleringer ligner til forveksling Ingemanns. Også for Ingemann er Gud den, i hvis hånd vi står, og som styrer menneskelivets store og små begivenheder. Også for ham udstrækkes Guds omsorg til at indbefatte »alle hans Skabninger«. For Ingemann inkluderer dette også dyrene. Vorherre har øje for den lille mus og den mindste orm, ligesom han føder fugl og markens lilje klæder. Og både for Campe og for Ingemann gælder, at Guds omsorg især gælder de små, dvs. børnene og de fattige, dvs. de i samfundet ringest stillede. Forskellen mellem Campe og Ingemann er først og fremmest, at i Ingemanns åndelige univers er det englene, der så at sige administrerer Guds omsorg. Ved sammenkoblingen mellem forsynstro og englelære bliver hos Ingemann forsynet til et *personligt* guddommeligt nærvær. Det er muligvis dette, han tænker på, når han i Levnetsbogen negativt karakteriserer konfirmationsforberedelsen efter Campes lærebog som en *kold* forsynslære. Campe manglede englene!

Ingemanns sammenkobling af forsynstro og englelære er imidlertid også interessant i et længere perspektiv. I bibelen er englene budbringere. Det kan de også være hos Ingemann, men hovedvægten ligger et andet sted. I Balles lærebog skal englene først og fremmest illustrere skabelsesværkets rige mangfoldighed. Det gør de også hos Ingemann, men igen – hovedvægten ligger et andet sted. Hos ham er det først og fremmest englenes praktiske virke, der har betydning. Et vigtigt element i udviklingen af Ingemanns opfattelse er mødet med Campes lærebog og denne bogs stærke fremhævelse af forsynstanken. Dette møde fandt sted under konfirmationsforberedelsen 1803-04. I de umiddelbart følgende år oplevede Ingemann i sin optagethed af de klassiske oldtidsforfattere en yderligere bekræftelse af forsynstroen. Som det vil erindres, svarede efter Ingemanns opfattelse disse forfatters lærdom »fuldkomment til hvad der fremhævedes af christelig Sandhed«. Hovedkomponenterne af Ingemanns særlige version af englelæren var således til stede. Balles lærebog havde en gang for alle givet selve forestillingen om engle en klar skabelsesteologisk begrundelse. Campe og de klassiske forfattere havde uudsletteligt indprentet forsynstanken i hans sind. Men selve sammenkoblingen af disse komponenter er efter al sandsynlighed inspireret af den tredje af de nævnte lærebøger.

Galthe's lærebog har til forskel fra de to førnævnte en meget udførlig englelære. Af bogens i alt 20 kapitler omhandler et helt, selvstændigt kapitel englelæren opdelt i 25 underpunkter. I det følgende skal disse punkter refereres og citeres. Dog udelades punkterne 7-15, der handler om de onde engle, et emne, der efter alt at dømme ikke synderligt har interesseret Ingemann.

1. Det er af skriften, at man har »Underretning om Englene, men Fornuften bifalder og erkender Vigtigheden af denne Lærdom«.
 2. I almindelighed lærer skriften, »at Englene er blot (dvs. udelukkende) aandelige Væsener, usynlige og udødelige, at de, som Aander have Forstand, Villie og Frihed, ere begavede med stor Kraft og Hurtighed, og ikke, som Menneskene, Beboere af nogen vis Klode«.
 3. Skriften udtaler sig ikke om, på hvilken dag, englene blev skabt.
 4. De var fra begyndelsen, som al Guds skabning, gode og fuldkomne.
 5. Englenes oprindelige tilstand var »en Prøvestund«.
 6. En del af dem bestod ikke prøven men blev »ved en forsættelig Ulydighed« onde og ulyksalige. Siden da er englene delt i onde og gode.
- ...
16. De gode engle er dem, der »bleve bestandige i Lydighed og Hellighed«, og som skal bevare denne salige tilstand.
 17. De gode engles belønning blev, at de bestandig beskuer Gud. De bliver derved så bekræftet i det gode, at de umuligt kan synde, selv om de har fri vilje.
 18. De gode engles egenskaber er a) stor kundskab og visdom; b) »En stor Hellighed, det er, den alvorligste Lyst til det Gode og Afskye for det Onde«; c) stor kraft, ved hvilken de kan »udrette forundringsværdige Ting«. Deres kraft er større end de faldne engles, fordi de gode engles kraft »bestyrkes altid af den bedste Viisdom«.
 19. »Hvilke Forretninger tillægger den (dvs. visdommen) dem? Den lærer, at de love og tilbøde Gud, udrette hans Befalinger og fremme hans Hensigter, særdeles ved at hindre og straffe de Onde, hielpe og bevare de Gudfrygtige, og allermeest de smaae Børn«.
 20. De gode engles salighed består i »den sidste Nydelse af deres Forening med Gud« og i »de værdigste Forretninger«.
 21. De gode engles antal er »overmaade stort«.
 22. Ogsaa hos dem hersker der orden, idet skriften taler om troner, herredømmer, fyrstendømmer etc. og desuden omtaler »en Over-Engel«.
 23. De har ingen bestemt bolig. »De ere da, hvor de ville være, eller hvor Gud vil bruge dem, ihvor de end ere, så finde de alle vegne deres Himmel, da de stedse beskuer den Gud, der opfylder Himmelen og Jorden«.
 24. De gode engle bør ikke tilbedes. Det ville være »afgudisk«. Men man bør have ærbødighed for dem.
 25. »Er Lærdommen om Englene af Vigtighed? Ja! den lærer os at kiende de farlige Fiender, de onde Engle, som vi daglig have at væbne os imod, og at skionne paa de mangfoldige store Velgierninger, som Gud ved de gode Engles Tieneste beviser os.«

Det er rimeligt at antage, at selve afsnittets udførlighed og den gentagne fremhævelse af dets vigtighed har gjort indtryk på disciplen i Mesterlectionen. Skulle man derudover fremdrage nogle enkeltheder hos Galthen, der *kan* have haft blivende betydning for Ingemann, kunne man eventuelt pege på følgende: Hos Galthen forefindes den også fra Campes lærebog kendte tanke, at englene »allermeest« tager sig af de små børn. Det væsentligste er dog selve udførligheden af Galthens englelære og hans sammenkobling af englelære og forsynstanke. Det er »ved de gode Engles Tieneste«, at Guds faderlige omsorg iværksættes.

Angående Ingemanns skoletid i Slagelse er hermed leveret et bidrag til en mere nuanceret bedømmelse end den, man sædvanligvis møder. Endvidere er fremdraget et enkelt punkt i de anvendte religionslærebøger, der indeholder et stærkt fantasiskabende element, nemlig englelæren. I vurderingen af dette åndelige »input« må man holde sig for øje, at skolebøgerne afsnit herom var den eneste systematiske undervisning, Ingemann modtog om dette emne. Ingemann var ikke, hvad mange tror, teolog. I 1807 bestod han den filologiske prøve og året efter den filosofiske eksamen. I de følgende år slog han ind på en litterær løbebane. Han havde således ingen mulighed for via et universitetsstudium at uddybe og yderligere nuancere sin opfattelse af englene. Med sit digteriske geni bearbejdede Ingemann den lærdom, han havde medbragt fra latinskolen. Blandt meget andet indeholdt arven fra Ingemanns skoletid »et Glimt fra Paradisets Kyst«.

Noter

1. H. Schwanenflügel: *Ingemanns Liv og Digtning* (1886) s. 42-52.
2. Slagelse Latinskole. Discipelprotokol 1792-1831 (LAK). Elev nr. 168.
3. B. S. Ingemann: *Levnetsbog*, udg. af J. Galskjøt (1862), her citeret efter optrykket i 2. udg. 1968.
4. Kirkebog for Slagelse St. Mikkel Sogn 1756-1814 (LAK). Her anføres under »Confirmerede 1. Søndag efter Paaske 1804« som Nr. 2: Bernhard Severin Ingemann, Søn af Provstinde Ingemann i Slagelse, paa 15 Aar«. Ingemann fyldte 15 år den 28.5.1804.
5. F. Rønning: *B. S. Ingemann, Liv og Digtning* (1927) s. 74. Henvisningen i noten på s. 328 til »Slagelse Kirkebog« er upræcis. Byen havde to kirker med hver sin kirkebog.
6. P. Severinsen og Chr. Axel Jensen: *Slagelse Sankt Mikkel Kirke og Sogn i 600 Aar* (1933) s. 67. Vedr. embedslegheden, se Wiberg: *Præstehistorie III* (1871) under Slagelse.
7. Albert Reble kalder Campe »Aufklärungsfanatiker«, AR: *Geschichte der Pädagogik* (Stuttgart 1959) s. 154.
8. Om den Guldberg'ske forordning og dens bestemmelser, se især B. Kornerup: *Ribe Katedralskoles Historie II* (1952) s. 270-275.
9. K. E. Bugge: *Skolen for livet. Studier over N. F. S. Grundtvigs pædagogiske tanker* (1965) s. 56.
10. Danske Kancelli. Kommissionen for Universitetet og de latinske (lærde) Skoler 1785-1805. Nr. 11: 1798-1805. Koncepter og indkomne Sager vedrørende Sorø Academi og diverse lærde Skoler (RA).
11. Se note 10.
12. P. Arnskov: *Bogen om Slagelse* (Slagelse 1931) s. 232.
13. P. Balslev-Clausen: *Salmedigteren B. S. Ingemann* (1989) s. 8f.